

Mari Pulkkinen: *Salattu, suoritettu ja sanaton suru: Läheisen menettäminen kokonaisvaltaisena kokemuksena.*

Anja Terkamo-Moisio

Itä-Suomen yliopisto

Mari Pulkkinen, *Salattu, suoritettu ja sanaton suru: Läheisen menettäminen kokonaisvaltaisena kokemuksena.* Helsingin yliopisto, Humanistinen tiedekunta, 2016. 420 sivua.

Mari Pulkkisen uskontotieteen alaan kuuluva väitöskirja *Salattu, suoritettu ja sanaton suru: Läheisen menettäminen kokonaisvaltaisena kokemuksena* käsittelee nimensä mukaisesti läheisensä menettäneen ihmisen surua hänen ainutkertaisessa elämänsänsä. Pulkkinen lähestyy 159 läheisensä menettäneen kirjeestä koostuvaa aineistoaan kriittisesti, pyrkien etäännyttämään vallalla olevasta käsityksestä surusta dynaamisena, vaiheittain etenevänä prosessina. Pulkkinen kuvaa väitöskirjassaan menetyskokemusta samanaikaisesti abstraktiksi ja konkreettiseksi kokemukseksi, jonka ymmärtäminen edellyttää sekä ihmisen elämänsänsä että yhteisöllisen kuolemankulttuurin huomioimista.

Läheisen menettämisen kokemusta Pulkkinen analysoi ja kuvaa kehittämänsä käsitteellis-teoreettisen mallin avulla. Pulkkisen esittämässä mallissa menetyskokemuksen voidaan nähdä sisältävän kuolemansurun *käsittämisen*, jolla viitataan ihmisen tunteisiin sekä tajuntaan. Kuolemansurun *käsitleminen* kuvataan mallissa tekoina ja toimintana, kun vastaavasti sen *käsitteellistämällä* tarkoitetaan surun sanoittamista sekä kielioppia. Käsittämisen, käsitlemisen sekä käsitteellistämisen ulottuvuuksien välillä vallitsee jatkuva, kahdensuuntainen vuorovaikutus. Kuten Pulkkinen toteaa kirjassaan, surun käsittäminen vaikuttaa ihmisen edellytyksiin käsitellä tai käsitteellistää sitä. Samalla tavoin surun käsitteellistäminen voi vaikuttaa sen käsittämiseen sekä käsitlemiseen. Pulkkisen mukaan näiden ulottuvuuksien yksiselitteinen erottaminen toisistaan ei olekaan aina mahdollista, eikä edes mielekäästä. Pulkkisen mallissa kuolemankulttuuri luo kontekstin ihmisen menetyskokemukselle, joka sijoittuu kokijansa elämänsänsä yhteisön kuolemankulttuuriin vaikuttavana tapahtumana. Näin ollen subjektiivinen kokemus läheisensä menettämisestä voidaan nähdä myös lähtökohtaisesti jaettuna, sen kiinnittyessä myös jaettuun kysymykseen ihmisyyden olemassaolosta.

Pulkkisen aineistossa läheisen menettämisen herättämiä tunteita oli kuvattu laajasti, minkä hän tulkitsee heijastavan modernin ajan surukäsitystä, jonka mukaan surun ydin on tunteissa. Tunteita on kuvattu monipuolisesti, kaiken kattavasta tyhjyydestä positiivisen vireen saaviin tunnetiloihin. Katkeruuden sekä vihan tunteiden välillä voidaan Pulkkisen mukaan usein nähdä yhteys, jopa mahdollisesti yhteinen alkulähde. Kumpikaan tunteista ei ole sidottu yksinomaan erityisinä pidettyihin kuolemiin, vaan niitä saattaa esiintyä monenlaisten menetysten yhteydessä. Pulkkinen huomauttaa, ettei vihaa tai katkeruutta tulisi yrittää ymmärtää ainoastaan niiden sanoituksen kautta, koska samoin nimitettyinäkin niiden merkitykset kokijalleen voivat olla hyvin erilaisia.

Katkeruuden sekä vihan lisäksi Pulkkisen aineistosta nousee esille koettu syyllisyyden tunne, etenkin äkillisten kuolemien ja itsemurhien yhteydessä. Syyllisyyden alkulähteet ovat moninaisia. Tekojen tai tekemättä jättämisen lisäksi myös ihmisen normatiivinen käsitys oikeanlaisesta suremisesta saattaa herättää hänessä syyllisyyttä. Vaikka syyllisyys saattaa näyttytyä irrationaalisenä sekä ulkopuolisille että kokijalle itselleen, on se tunteena hyvin subjektiivinen ja kuormittava. Pulkkinen toteaaakin syyllisyyden sekä sen seurausten ymmärtämisen olevan olennaista kokonaisvaltaisen käsittämisen kannalta.

Läheisen menetyksen kokemukseen Pulkkinen liittyy myös kiitollisuuden sekä helpotuksen tunteet. Helpotukseen hän yhdistää kokemuksen läheisen kärsimyksen – joka kuvauksissa on nähty omakohtaista kärsimystä raskaampana – päättymisestä kuolemaan. Näin ollen surun luonnetta voidaan myös pitää epäitsekkäänä, kuten Pulkkinen väitöskirjassaan toteaa. Kärsimyksen päättymisen saattaa herättää myös kiitollisuutta, joskin sen itseisarvona Pulkkinen kuvaa kuolleen läheisen kanssa yhteistä ja koettua aikaa. Yhdessä eletyn ajan pituus tai sen laatu eivät ole määrääviä tekijöitä kiitollisuuden yhteydessä: myös lyhyen tai kärsimyksen täyteen elämän päättymistä voi seurata voimakas kokemus kiitollisuudesta.

Myönteisestä merkityksestään huolimatta positiiviset tunteet saattavat Pulkkisen mukaan tuntua oudoilta sekä asiaankuulumattomilta menetyksen ja surun raskauden yhteydessä. Pulkkinen huomioi aineistostaan esiin nousseiden tunteiden yhteneväisyyden aiempien tutkimusten havaintojen kanssa. Hän korostaa kuitenkin sitä, että tunteiden tarkastelun tulisi olla laajaa, eikä rajoittua tunteille annettuihin nimityksiin tai niiden yleisyyteen, koska näin ei tavoiteta niiden yksilöllisiä merkityksiä kokijalleen.

Läheisen menettämiseen liittyvien tunteiden keskeisimpänä ilmenemismuotona Pulkkinen kuvaa itkemistä, joka näyttytyy sinänsä luonnollisena suruun yhdistyvänä asiana. Itkemisen luonnollisuuden kanssa ristiriitaa asettuu sen salaaminen. Pulkkisen aineistosta käy ilmi, että surevat ovat monesti itkeneet salassa, piilossa muiden katseilta. Kyynelten salaamiseen liittyy osaltaan halu suojella toisia

ihmisiä, etenkin lapsia. Osittain syynä voidaan nähdä myös länsimainen kuolemankulttuuri, jossa julkisten surunilmausten katsotaan olevan epäsoivia. Pulkkinen osoittaa aiheellisesti ristiriidan aineistossaan kuvatun itkemisen ja suomalaisessa kuolemankulttuurissa vallinneen vahvan itkemisen perinteen välillä. Kätkeyty kyneleet voidaan Pulkkinen mukaan nähdä jatkumoksi itkuvirsiperinteen katoamiselle, surun subjektiivisuuden korostamisena tai haluna luoda mielikuva vahvuudesta ulkopuolisten silmissä.

Pulkkinen kuvaa toiminnallisuuden sekä osallisuuden olevan merkittäviä tekijöitä läheisen menetykskokemuksessa. Esimerkiksi hautajaisjärjestelyihin osallistuminen nähdään paitsi osana surutyötä, myös sen raamittajana. Toiminnallisuuden sosiaalista olomuotoa ja yhteisöllisesti suoritettavien rituaalien merkitystä ilmentää yhdessä tekemisen arvo, minkä Pulkkinen nostaa esiin. Tärkeänä näyttäytyy myös se, että esimerkiksi hautaamista edeltävät toimet on toteutettu oikeaksi koetulla tavalla, joko perinteitä tai surevan käsityksiä noudattaen.

Kuolleen läheisen kohtaaminen tai hänen ruumiinsa käsittely saattaa herättää epävarmuutta myös niiden ihmisten kohdalla, jotka ovat tottuneet kuoleman kohtaamiseen joko elämäntapahtumien tai työelämästä saadun kokemuksen johdosta. Pulkkinen liittää laitosten kuolemien yleistymisen osaltaan myös kuolemasta etäännyntymiseen sekä etäännyntämiseen. Laitoksissa vainajasta huolehtivat ammattilaiset ja äärimmillään surevat ovat kuvanneet epävarmuutta omasta rohkeudestaan tai oikeudestaan koskea ruumiiseen. Pulkkinen korostaakin osallisuuden mahdollistamisen merkitystä sekä omaisten informointia luonnollisena osana menetykskokemusta.

Pulkkinen nostaa väitöskirjassaan esille vainajan näkemisen hetken merkityksen, etenkin ensimmäisen kohtaamisen yhteydessä. Vainajan näkemisen on nähty olevan edellytys kuoleman todentumiselle. Se on tarjonnut mahdollisuuden myös hyvästien jättämiselle sekä vainajan poissaolon kokemukselle. Usein vainajan katsomiseen yhdistyy myös ruumiin koskettaminen, joka saa siinä tilanteessa Pulkkinen mukaan erityisiä merkityksiä. Näköaistin avulla läheisensä menettänyt tulkitsee vainajan ulkoista olemusta, koskettaessa surevalla on hetkellinen yhteys kuolleeseen kehoon. Huomionarvoista on se, että katsomista tai koskettamista ei kykene kukaan muu surevan puolesta toteuttamaan.

Hautajaisia Pulkkinen kuvaa tilanteena, jossa hänen kehittämänsä mallin käsittämisen sekä käsittelemisen ulottuvuudet kietoutuvat toisiinsa. Toive oman surun piilottamisesta saattaa johtaa sisäsyntyiseen vaatimukseen suoriutua hautajaisista kunnialla. Tällöin ne menettävät rituaalisen merkityksensä ja muuttuvat suoritukseksi, josta surevan on selviydyttävä hyväksyttäväksi kokemallaan tavalla. Pulkkinen mukaan nykyhautajaisia on kritisoitu ja niitä on pidetty sekä pikaisena toimituksena että raskaana tilaisuutena, jonka kestäminen on vaikeaa. Maallistumiskehityksestä huolimatta hautajaiset

järjestetään edelleen lähes aina kristillisen kaavan mukaan, minkä johdosta ne eivät aina vastaa surevan tai vainajan maailmankuvaa.

Suhtautuminen haudalla käyntiin vaihtelee eri ihmisten välillä. Pulkkinen mukaan sillä voi olla surevalle rituaalista merkitystä, ja se rytmittää heidän arkeaan. Toisaalta haudalla käynti voidaan kokea myös velvollisuudeksi, jonka laiminlyönnin sureva saattaa kokea tarpeelliseksi selittää. Surevien välille saattaa syntyä ristiriitoja erilaisten suhtautumisien johdosta, etenkin mikäli haudalla käymisen katsotaan mittaavan surun määrää tai sen laatua.

Pulkkinen mukaan surun sanoittaminen mahdollistaa sen tarkastelun intersubjektiivisena ilmiönä, joskaan sanat eivät voi täydellisesti tavoittaa ihmisen alkuperäistä kokemusta. Läheisen menetyksen aiheuttamaa surua on sanoitettu sekä omin sanoin että toisten kirjoitusten kautta. Toisten kirjoitukset saattavat toimia keinoina yksityisen kokemuksen välittämiseksi, samaan aikaan ne voivat selittää surevan omaa kokemusta. Pulkkinen nostaa tässä yhteydessä esiin kuolinilmoitusten muistotekstit, joissa usein hyödynnetään toisten kirjoittamia tekstejä, runoja sekä mietelauseita. Pulkkinen mukaan surun sanoittaminen erilaisten kirjoitusten avulla ei ole pelkästään oman surun purkamista, vaan se saattaa kurottaa kohti vastavuoroisuutta ja toimii tulevaisuuteen suuntautuessaan myös muistamisen ja muistelemisen mahdollistajana.

Surusta puhuminen ilmenee Pulkkinen väitöskirjassa lähtökohtaisesti myönteisessä merkityksessä. Sureville erityisen merkityksellistä on ollut puhua menetykokemuksestaan toistuvasti, mistä he ovat saaneet helpotusta. Surevien puhumiseen liittyvät tarpeet ovat yksilöllisiä, osa heistä toivoo mahdollisuutta puhua passiiviselle kuuntelijalle, toisten halutessa vastavuoroista keskustelua. Pulkkinen yhdistää ensiksi mainitun haluttomuuteen vertailla menetykokemuksia toisiinsa, kun taas vastavuoroisessa keskustelussa hänen mukaansa toteutuu kokemusten aito jaettavuus.

Pulkkinen mukaan aineistossa esiin noussut surua ympäröivä vaikeneminen on ristiriidassa siitä puhumisen merkityksellisyyden kanssa. Surevien kokemuksissa toisten henkilöiden halu tai kyky surusta keskusteluun tai surevan kuunteluun on jäänyt rajalliseksi. Tätä selittää osaltaan ihmisen sosiaalisen elämänpiirin kaventuminen sekä jaettujen tapojen vähentyminen, jolloin muistot muuttuvat entistä yksityisemmiksi. Pulkkinen kuvaa kanssaihminen pelkoa myös osasyiksi puhumattomuudelle; toisen menetykokemus muistuttaa siitä, ettei surulta kukaan ole turvassa.

Toisaalta surevien puhumattomuus on toisinaan myös heidän tietoinen valintansa ja saattaa ilmetä erilaisena eri ihmisten kohdalla. Heidän päätökseensä olla puhumatta surustaan vaikuttavat monet tekijät, kuten esimerkiksi eriävät käsitykset surusta itsestään tai kokemus siitä, ettei toinen ymmärrä surevaa. Toisinaan surun kokemus saattaa olla myös niin kokonaisvaltainen, ettei sille löydy sanoja.

Kokonaisuudessaan Pulkkinen väitöskirja on ehyt ja tasapainoinen kokonaisuus, joka haastaa lukijansa pohtimaan menetykokemusta sekä surua monesta näkökulmasta. Pulkkinen taustoittaa aihetta monipuolisesti, huomioiden eri tieteenalojen kirjallisuutta. Kuten hän itsekin toteaa, tulokset tukevat osittain aiempien tutkimusten tuottamia tuloksia, mutta Pulkkinen tavoite tarkastella surua kokonaisvaltaisena kokemuksena tuo aiheeseen uuden näkökulman. Hänen kriittinen tarkastelunsa kohdistuu paitsi tuloksiin, myös aikaan, joka tutkimuksen valmistumiseen on kulunut, mikä vahvistaa vaikutelmaa väitöskirjan eheydestä sekä siihen liittyvän ajatusprosessin syvyydestä. Kirja kuvaa suomalaista kuolemankulttuuria monitahoisesti tuoden prosessiajattelun rinnalle oikeutetun kysymyksen siitä, onko surusta selviydyttävä vai voiko sen hyväksyä osana ihmisen yksilöllistä elämäntulkua.

Kirjoittaja:

TtT Anja Terkamo-Moisio (Itä-Suomen yliopisto, Hoitotieteen laitos) väitteli 2016 kansalaisten sekä sairaanhoitajien kuolemaan ja eutanasiaan kohdistuvista asenteista. Tämänhetkessä tutkimusprojektissaan hän tarkastelee elämän loppuvaiheen hoidon eettisiä kysymyksiä terveydenhuollon henkilöstön, potilaiden sekä omaisten näkökulmista. Yhteystiedot: anja.terkamo-moisio@uef.fi